

De demografische tijdbom

De sterke groei van de werkgelegenheid in de afgelopen jaren is niet gepaard gegaan met een hogere arbeidsparticipatie van oudere mannen. En nu de werkloosheid toeneemt, verslechtert hun positie verder. Hier tikt een demografische tijdbom.

Nu het CBS de eerste cijfers over werkgelegenheid en werkloosheid in 1993 heeft gepubliceerd, is het mogelijk de balans op te maken van een periode die enerzijds één van de meest succesvolle perioden van werkgelegenheidsgroei was, terwijl anderzijds de structurele problemen van onze arbeidsmarkt sterker dan ooit aan het licht kwamen. In deze korte bijdrage zal de blik worden gericht op de periode 1987-1993¹, waarbij in het bijzonder aandacht aan de positie van ouderen zal worden geschonken.

Sterke groei werkgelegenheid...

In de periode 1987-1993 is de werkgelegenheid met 667.000 personen toegenomen, dat wil zeggen met 111.000 personen per jaar. Ondanks eerdere verwachtingen was er ook in 1993 nog van een (geringe) groei sprake, met 40.000 personen. In september 1993 voorspelde het CPB nog een daling van 18.000 personen. Het CBS vermeldt dat een deel van dit

verschil aan het toenemende aantal zelfstandigen is te danken. Gezien de nieuwe definitie van de beroepsbevolking gaat het hierbij voor het merendeel om 'echte' banen: baantjes van minder dan twaalf uur per week worden niet langer meegerekend. In deze zesjarige periode is ook de werkgelegenheidsgraad fors toegenomen: van 52,5% naar 56,9% van de potentiële beroepsbevolking (de bevolking van 15-64 jaar). De werkloosheid daalde eerst, maar steeg in 1993 zo snel dat het gemiddelde in 1993 (481.000) nagenoeg gelijk is aan dat van 1987 (485.000 personen); in procenten van de beroepsbevolking is de werkloosheid wel gedaald.

Wat zijn de structurele ontwikkelingen die achter deze macrocijfers verscholen gaan? Meestal wordt daarbij gekeken naar de positie van bepaalde 'doelgroepen' die op de arbeidsmarkt in een achterstandspositie verkeren, zoals vrouwen, etnische minderheden of jongeren. In tabel 1 wordt de relatieve ontwikkeling van de werkloosheid en de participatiegraad voor een aantal groepen gepresenteerd, waarbij het nationale gemiddelde op 100 is gesteld. Per saldo blijkt de situatie voor vrouwen en jongeren sterk verbeterd en die voor etnische minderheden achteruitgegaan. Ook ongeschoolden zagen hun positie verder verslechteren.

Tabel 1. Relatieve arbeidsmarktpositie van verschillende groepen, 1987 en 1993 (gem. Nederland = 100)

	Werkloosheid/ werkgelegenheid		Niet-actieven/ beroepsbevolking	
	1987	1993	1987	1993
Vrouwen	164	146	141	138
Leeftijd 15-24 jaar	165	165	123	141
45-64 jaar	62	70	131	133
Minderheden ^a	390	375	117	132
Opleiding BO	205	230	155	167
VO	175	152	138	154
LBO	101	112	103	106
MBO	61	68	65	67
HBO+	74	70	46	45
Werkloosheid (%)	8,5	7,5	-	-
Participatiegraad (%)	-	-	57,3	61,5

a. Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en mensen afkomstig uit overige Middellandse Zee-landen.

Bron: berekend naar CBS, *Enquête beroepsbevolking*.

Van belang is daarnaast de ontwikkeling per leeftijdsklasse: in de afgelopen jaren zijn, betrekkelijk ongemerkt, de eerste stappen naar de vergrijzing van de arbeidsmarkt gezet (tabel 2). Alvorens iets dieper op de positie van ouderen in te gaan, sta ik eerst stil bij de verhouding tussen werkloosheid en uitkeringen.

... maar ook van werkloosheid

Soms wordt gesteld dat de toename van de werkgelegenheid van de afgelopen vijf jaar in minder dan een jaar weer teniet is gedaan². Dat is niet helemaal juist (zie tabel 3). Het probleem van de Nederlandse arbeidsmarkt zit dieper: de werkloosheid ontwikkelt zich ongunstiger dan de werkgelegenheid, en de uitkeringen hebben weer de neiging zich ongunstiger te ontwikkelen dan de werkloosheid.

Tabel 2. Jaarlijkse mutatie arbeidsparticipatie naar leeftijdsgroep (in %), 1987-1993

	Werkgel.	Werkloosh.	Beroepsbev.
15-24 jaar	-2,4	-4,0	-2,7
25-44 jaar	+2,5	+1,0	+2,4
45-64 jaar	+3,9	+4,0	+3,9

Bron: CBS, *Enquête Beroepsbevolking*.

De werkgelegenheidsgroei was tot en met vorig jaar zeer robuust. De geweldige werkgelegenheidstoename over de hele periode ging per saldo echter nauwelijks gepaard met een werkloosheidsdaling en zelfs met enige stijging van het aantal werkloosheidsuitkeringen. Indien we dat laatste wat nader bezien valt op hoezeer in 1993 het aantal uitkeringen voor ontslagwerklozen sneller toenam dan dat van alle geregistreerd werklozen ouder dan 25 jaar. Indien we aannemen dat er bij de werklozen jonger dan 25 jaar relatief weinig ontslagwerklozen zijn, is dit een aanwijzing voor een mogelijke verdere verslechtering van de relatie werklozen/uitke-

1. Het jaar 1987 is gekozen vanwege definitiekwesties. De beroepsbevolking is recent door het CBS gherdefinieerd als ieder die twaalf uur of meer werkt dan wel voor zo'n periode werk zoekt. Terwille van de vergelijkbaarheid zijn door het CBS de cijfers conform deze definitie tot en met 1987 omgerekend.

2. Zie bij voorbeeld *NRC Handelsblad*, hoofdredactioneel, 28 januari 1994.

ringen. Dit zou eens te meer een voortzetting zijn van een al langer waarneembare trend. In februari 1988 waren er 1,36 maal zoveel werkloosheidsuitkeringsgerechtigden als geregistreerd werklozen; in februari 1993 waren het er al 1,67 maal zoveel.

Steeds minder oudere mannen werken

Hoewel dit verschijnsel vele oorzaken heeft, is een van de belangrijkste die van de positie van ouderen op de arbeidsmarkt. Helaas vermeldt het CBS voor 1993 nog geen cijfers van ouderen volgens de nieuwe definities, maar over 1992 zijn deze wel beschikbaar. De indruk die ze geven is dat ondanks de sterke toename van de arbeidsparticipatie in de afgelopen jaren met name de positie van oudere mannen is verslechterd. In 1987-1992 daalde de participatiegraad van mannen boven de 50 jaar, ondanks de sterke verbetering van de werkgelegenheid. En in 1985-1991 bleef het aandeel niet-werkenden in de beroepsbevolking van 50-64 jaar constant, terwijl dat van jongeren bijna halveerde. Hetzelfde is het geval met de aandelen langdurig werklozen in het werkloosheidsbestand. Ouderen hebben, kortom, weinig van de gouden werkgelegenheidsperiode in ons land geprofiteerd, terwijl nu hun positie het eerst verder verslechtert. Ten dele is dit een specifiek Nederlands fenomeen: met België en Luxemburg hebben wij de laagste arbeidsparticipatie van ouderen (zowel mannen als vrouwen) in de EG (42%, tegen 50% in de EG gemiddeld en 56% in West-Duitsland). In feite zijn deze cijfers nog vertekend door het grote aandeel zelfstandigen onder de werkende ouderen. Dat komt wel heel pregnant naar voren als we de arbeidsmarktsituatie van mannen tussen de 60 en 65 jaar nader bezien (tabel 4).

Nog maar 8% van deze oudere mannen werkt in een min of meer

voltijdse baan in loondienst. In feite kan dus gesteld worden dat de leeftijd van uitrede op de Nederlandse arbeidsmarkt de facto niet meer 65 jaar is. Wat is de oorzaak van deze situatie? Er lijkt van een combinatie van 'pull'- en 'push'-factoren sprake te zijn³. In groten getale hebben arbeidsorganisaties ouderen, met een ongunstige productiviteit/belonningsverhouding uit het arbeidsproces gestoten. Hoewel het immers geenszins bewezen is dat met het klimmen der jaren de productiviteit daalt, is wel zeker dat de loonkosten met de leeftijd toenemen. De 'pull' wordt daarbij gevormd door relatief gunstige uitredingsarrangementen. Die zullen vooral verklaren dat in de jaren tachtig de participatiegraad van hoger opgeleiden het meest is gedaald, en eveneens dat het aandeel werkende zelfstandigen bij de 60-64-jarigen vier maal zo groot is als gemiddeld.

Tijdbom

In het verdere verloop van de jaren negentig kan deze lage participatie van ouderen ons nog lelijk opbreken. Het CBS verwacht dat er in de komende tien jaar 600.000 vijftigers bij zullen komen. Als de structurele verhoudingen op de arbeidsmarkt blijven zoals nu het geval is, zal deze ontwikkeling als een loden last op ons drukken. Een eenvoudig rekensommetje leert dat bij de huidige arbeidsparticipatieverhoudingen en uitkeringsafhankelijkheid, uitsluitend om demografische redenen het aantal uitkeringsgerechtigden in de komende twintig jaar met 40 tot 50% zal toenemen. In de huidige discussie over het

Tabel 3. Arbeidsmarktontwikkelingen (1987-1993, gem. mutatie x 1000 per jaar)

	1987-'92	1992-'93	1987-'93
Werkgelegenheid			
personen	126	40	111
arbeidsjaren ^a	84	-8 ^b	70 ^b
Werkloosheid			
werklozen	-15	70	-5
wv geregistreerd 25-64 jr.	-	55	-
uitkeringen	-11	72 ^c	2 ^c
wv WW	-	90 ^c	-

a. Banen.

b. Eerste helft 1993 ten opzichte van idem 1992.

c. Januari-november 1993 ten opzichte van idem 1992.

Bron: CBS.

sociale-zekerheidsstelsel ontbreekt deze dimensie. Wellicht is niet alleen de macro replacement rate (de gemiddelde verhouding tussen uitkering en relevante beloning) een belangrijke graadmeter voor de werking van de arbeidsmarkt. Ook de factoren die de loon/productiviteitsverhouding van ouderen beïnvloeden en het totstandkomen van mogelijkheden voor pensioenopbouw die niet op het eindloonbeginsel zijn gebaseerd, zijn van groot belang⁴. Zolang de huidige gunstige uitkeringsarrangementen voor in het bijzonder deze groep bestaan, valt echter van arbeidsorganisaties geen sterk ontwikkeld 'ouderenbeleid' te verwachten. Ze zullen daarin niet snel investeren, wanneer vanuit de individuele optiek het alternatief goedkoper is. De eerste zet moet dus van de overheid komen.

Het voordeel van 'ontgroening' en 'vergrijzing' is dat je ze ziet aankomen. Alle kans voor een gunstige beleidsreactie!

Pieter Boot

De auteur is werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken. Hij schrijft dit artikel op persoonlijke titel. Met dank aan Henk Lindner en Jan van Eck.

Tabel 4. Arbeidsmarktpositie mannen, 1992, in % bevolking

	In loondienst		Zelfstandig	Werkloos	Buiten ber. bev.
	<35u	>35u ^a			
60-64 jaar	3 ^b	8 ^b	8	1	80
Totaal	5	58	9	4	24

a. Aantal uren per gebruikelijke werkweek.

b. Schatting op basis van 1991.

Bron: CBS, Enquête Beroepsbevolking.

3. Een uitvoerig overzicht over de situatie van ouderen is te vinden in Ministerie van SZW, *Kwartaalbericht Arbeidsmarkt 1993*, nr. 3 en OSA, Werkdocument 112, *Vervroegd uitreden of ouderenbeleid*, 1994.

4. SCP, *Ouderen tussen pensioen en bijstand*, Rijswijk, 1992.